

DOĞA DOSTU ÇOCUK NASIL YETİŞTİRİLİR?
Doğayı Sevme Sanatı ve Bilimi

DR. SCOTT D. SAMPSON (22 Nisan 1961)

Kanadalı dinazor paleontoloğu ve arkeolog. *Dinazor Treni* programının sunucusu ve bilim danışmanı Dr. Scott olarak da tanınıyor. Vancouver, British Columbia'daki Bilim Dünyası adlı merkezin başkanı ve CEO'su. *Dinazorların Destansı Yolculuđu* kitabının yazarı. Amerika'da Denver, Colorado'da eği Toni ve kızları Jade ile birlikte yaşıyor.

DUYGU ARGİN

İstanbul Üniversitesi İşletme bölümü mezunu. Halen Bahçeşehir Üniversitesinde Caz Yüksek Lisans öğrenimini sürdürüyor. Müzisyenlik ve çevirmenlik yapıyor.

tamadres.com

DOĞA DOSTU ÇOCUK NASIL YETİŞTİRİLİR?:

Doğayı Sevme Sanatı ve Bilimi

© 2015, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

HOW TO RAISE A WILD CHILD:

The Art and Science of Falling in Love with Nature

© 2015, Scott Sampson

Kitabın Türkçe yayım hakları Zachary Shuster Harmsworth Literary Agency ve AnadolitaLit Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Duygu Argın

Kitap Editörü Elif Yeşilkaya

Kapak Tasarımı Füsün Turcan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Zuhal Turan

ISBN 978-605-171-917-7

1. Basım: Şubat 2019

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 10905

SCOTT D. SAMPSON

Doğayı Sevme Sanatı ve Bilimi

DOĞA DOSTU
ÇOCUK
NASIL
YETİŞTİRİLİR?

Çeviren
Duygu Argın

ALFA

Dünyanın muhafazası vahşi doğada yatar.

– HENRY DAVID THOREAU

tamadres.com

Doğaya dair muhteşem akıl hocası
annem Catherine June Sampson
ile
bana zarafet ve azimle nasıl yaşanacağını öğreten
kız kardeşim Kerry Dawn Sharpe için.
İkinizi de çok özlüyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 9

TEŞEKKÜRLER, 14

GİRİŞ | ÇİZME DOLUSU İRİBAŞ..... 17

KAYBEDİLMİŞ VE BULUNMUŞ DOĞA

1 | ZİHNİ ESKİ DOĞASINA KAVUŞTURMAK..... 39

2 | MEKÂNIN GÜCÜ..... 68

GEREKLİ ÖĞELER

3 | ÇAKAL'IN YÖNTEMİ..... 93

4 | HER ŞEYE BAĞLANMIŞ..... 120

5 | SONUNA KADAR ANNELER..... 150

YAŞAM EVRELERİ

6 | OYUNCU BİLİM İNSANI..... 177

7 | YETERLİLİK EVRESİ..... 205

8 | SOSYAL HAYVAN..... 235

ENGELLER VE ÇÖZÜMLER

9 | TEHLİKELİ İLİŞKİLER..... 267

10 | ESKİ DOĞAYA KAVUŞTURMA DEVRİMİ..... 296

SONSÖZ | ÇEVREYİ GENİŞLETMEK..... 327

KAYNAKÇA, 336

DİZİN, 356

ÖNSÖZ

Pek çok çocuk gibi, dinozorlara olan tutkum çocukken başladı. Abartısız, hecelemeyi öğrendiğim ilk kelimelerden biri *paleontoloji* oldu. O hassas dört yaşına gelene kadar, tarihöncesi yaratıkların çok heceli isimlerinden düzinelercesini ezberlemiştim. Arka bahçede fosil bulmak için (başarısızlıkla sonuçlanan) kazılar yaptım ve ailece yaptığımız kamp gezilerinden elimde, çoğu arka bahçeye sürgün edilen çeşitli kaya (ve zaman zaman fosil) parçalarıyla eve dönerdim. Dört yaşındayken çekilmiş siyah beyaz bir fotoğrafımda, beton bir *Stegozor*'a sarılıyorum – gerçek aşk.

Çoğu çocuktan farklı olarak, dinozorlara olan tutkumu hiçbir zaman kaybetmedim. Bazıları gerçekte hiç büyümediğimi söylüyor. Çeşitli alternatif kariyerleri değerlendirdikten sonra, nihayetinde zooloji alanında Toronto Üniversitesinde bir doktora almayı seçtim. Doktora tezim, Montana'da keşfedilen ve daha önceleri bilinmeyen, boynuzlu iki dinozorun isimlendirilmesi ve tasviri üzerineydi.

1999 yılında bir çiftte pozisyon teklifi alarak Salt Lake City'deki Utah Üniversitesinde Doğa Tarihi Utah Müzesinde (şimdiki Utah Doğa Tarihi Müzesi) paleontoloji küratörü ve

Jeoloji ve Jeofizik Bölümünde asistan profesör olmayı kabul ettim. Benim gibi dinazor canavarı bir adam için saha çalışmaları ve fosil hazırlıkları için müze kaynaklarıyla, mezun öğrencilere erişim imkânıyla ve arabayla bir günlük mesafede keşfedilecek sürüsüyle muhteşem fosilleri olmasıyla bu iş, hayallerimdeki işti. Uzak diyarlarda dinzorları (veya en azından fosilleşmiş kemiklerini) avlama, bu sayede Afrika ve başka yerlerin pek çok farklı mevsiminin tadını çıkarma fırsatlarını da kaçırmadım. Görünüşe bakılırsa hayatımı böyle geçirecektim.

Ancak 2007 yılında, artık kadrolu bir profesör ve müzenin baş küratörüken hepsini bıraktım. Yani, çoğunu. Utah'ta fosil avlamaya devam ettim, ama eşim Toni'yle enerjimin büyük bir kısmını halkın bilimsel eğitimine ve tabiat bağını geliştirmesine adadığım Kuzey California'ya taşınmaya karar verdik. Pek çok iş arkadaşım delirdiğimi düşündü, ki bir süreliğine ben de öyle. Neden bu kadar ani bir değişiklik yapılırdı ki?

Bu kararım, bir çift kaçınılmaz içgörüyü dayanıyordu. İlki, çocuklarla doğa arasında günümüzde yaşanan kopukluğun çocukların sağlığını tehdit etmesi. Neredeyse tamamen kapalı alanda, teknolojiye gömülmüş bir şekilde yaşanan bir çocukluk yoksullaşmış bir çocukluktur ve böyle bir çocukluğun büyümeye sayısız olumsuz –fiziksel, ruhsal ve duygusal– etkisi olur. İkincil olarak, günümüzde çocukluğun doğasını yok etmeye yönelik eğilim, yaşadığımız yerleri ve belki de insanlığın geleceğini de tehdit etmektedir. Esaslı değişiklikler yapmak ve kendimizi sürdürülebilir bir yola sokmak için muhtemelen yaklaşık bir neslimiz (bazılarına göre daha az, bazılarına göre biraz daha fazla) kalmış olabilir. Sonrasında ise – eh, doğa son vuruşu yapar derler.

Eğer sürdürülebilirlik insanın doğa ile ilişkisini dönüştürmesine dayanıyorsa, çocuklar ve doğa arasındaki bugünkü kopukluk çağımızın en büyük ve gözden en çok kaçan, in-

sanları ve sayısız pek çok diğer türü tehdit eden krizlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Çocukların doğayı sevmelerine yardımcı olmak, ulusal önem sırasında en tepede, sera etkisi yaratan gaz emisimlerini azaltma ve türleri ve tabiat alanlarını koruma konularıyla eşit sırada yer almayı hak eder. Yetişkin hayatının büyük bir kısmını, çocuklar da dahil, bilim insanı olmayan kişilere bilim anlatmakla geçirmiş biri olarak bu acil çabaya daha doğrudan katkıda bulunma gereksinimi hissettim.

O zamandan beri çalışmalarım yazılar, konuşmalar ve çeşitli medya projelerini de içeren farklı şekiller aldı. En çok tanınan örneği, ben bu yazıları yazarken Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ve dünyanın birçok ülkesinde günlük olarak gösterilen, Jim Henson Company tarafından yaratılmış PBS KIDS televizyon dizisi *Dinozor Treni** oldu. Programın bilim danışmanı ve sunucusu olarak, senaryoya görüşlerimi bildiriyor ve genç bir *T. rex* olan Buddy ile bir çocuk olan *Pteranodon* (uçan sürüngen) Tiny de dahil olmak üzere hareketlendirilmiş/canlandırılmış çizgi karakterlerin hikâyelerinin oluşturulmasına yardımcı oluyorum. Her bölümün sonunda, ekrana çıkıp hikâyelerin ardında yer alan bilimi anlatarak, dinazorların tarihöncesi dünyası ile şimdi ki dünyamız arasında bağlantılar kuruyorum. Her bölümün sonundaki hevesli mesajım, "Dışarı çık, doğaya karış ve kendi keşiflerini yap!"

Dinozor Treni, çok eğlenceli olduğu gibi çok ses getiren bir başarı olarak milyonlarca çocuğa ve ebeveynlerine ulaştı. Yazılarım ve konuşma etkinliklerim aracılığıyla, bu program sayesinde çocukların doğayla bağlantı kurmasını sağlama hedefini tanıtmak için harika fırsatlarım oldu. Ancak birkaç yıl önce temel bir soru beni, tıpkı bir *T. rex* uyluk kemiği gibi karnımdan vurdu: *Çocuklar tam olarak nasıl doğayla*

* *Dinozor Treni*, 2009-2017 yılları arasında TRT Çocuk kanalında yayınlanmıştır -çn.

bağlantı kurarlar ve bu süreç onlar büyürken nasıl değişir?
Bazı fikirlerim vardı, ama gerçekte cevabı bilmiyordum.

Tabiat bağıyla ilgili pek çok kuruluş olmasından dolayı tabii ki bu konuda sürüsüyle kitap olduğunu varsayıyordum. Kapsamlı bir araştırma sonucu çocuklar için kuşçuluktan bahçeciliğe ve çevre eğitimine adanmış yüklü sayıda kitapta açık hava aktiviteleri önerileri hakkında bir sıkıntı olmadığını gördüm. Ancak birkaç istisna haricinde bu kitaplar tabiat bağı konusunu doğrudan incelemiyorlardı ki çocuğun yaşına bağlı olarak nasıl değiştiğini incelesinler. Yürümeye başlamış çocuklarla ergenlerin doğa ile farklı yollardan etkileşim kurduğunu herkes kabul eder, ama peki bu yollar nelerdir? Daha da derine inerek tam da bu soruya yönelik hazırlanmış, çoğu geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde yazılmış bir dizi akademik çalışma buldum. Ancak bu çalışmaların sonuçları şimdiye kadar okuyucular için tek bir cilt halinde özetlenmemişti.

Sonunda cevap arayışlarım beni bilimsel literatürden çok öteye, evlerin arka bahçelerine, sınıflara, okul bahçelerine, kent parklarına, doğa merkezlerine, müzelere ve dışarıya, el değmemiş tabiata götürdü. Tabiat konusunda akıl hocalığı üzerine çalıştım, kızım Jade ile birlikte “kuş dili” öğrendim ve çocuklarımla doğal alanlarda vakit geçirdim. Bu süreç içerisinde tabiatla kendi bağımın –utanarak söylemeliyim– acınası bir halde olduğunu keşfettim. Dolayısıyla bu kitabı yazarken hem Jade hem de kendim için bu bağı derinleştirmenin yollarını aradım. Nihayetinde tüm bu araştırmalar beni tabiat bağının gerçekte nasıl çalıştığına ve tabiat bağı sürecinin çocuklar büyüdükçe nasıl değiştiğine dair bir dizi sonuca götürdü. Bu bulguların nihai etkileri ebeveynliğin, eğitim vermenin ve bizzat çocukluğun tam kalbine etki ediyor. *Doğa Dostu Çocuk Nasıl Yetiştirilir?*, çocukların doğaya âşık olmasına yardımcı olma sanatı ve bilimi ile ilgilenen herkese yönelik olarak bunun hikâyesini anlatır. Yaşamınız-

daki çocuklara tabiat konusunda akıl hocası olmakla ilgileniyorsanız, bu kitap sizin için.

2013 yılında tam da bu cildi yazmaya tüm içtenliğimle başlamışken, başka bir fırsatı değerlendirmek için ailemle California'da bir sahil kasabası olan Muir Plajından Denver, Colorado'ya taşındık. Denver Doğa ve Bilim Müzesi bana yönetici bir pozisyonda kent çapında önemli işler üzerine çalışma olanağı taşıyan bir iş teklif etti. Bugün ikinci yılının sonlarına gelirken, bir fark yaratmak için büyük çaba sarfeden ve bu kadar ilerici düşünen bir kuruluştan olmaktan heyecan duyuyorum. Sayısız yeni iş arkadaşımın ve dostlarımın da verdikleri bilgiler sayesinde Denver'a taşınmak bu kitabın içeriğini önemli düzeyde değiştirdi.

Son olarak *Doğa Dostu Çocuk Nasıl Yetiştirilir*'in yazımı kederli bir olayla etkilendi. Tam ilk bölümleri ortaya çıkarmaya başlamışken hayatımın en büyük tabiat akıl hocası olan annem, geçirdiği ciddi bir felcin arkasından, sağlığı uzun bir süre yokuş aşağı yuvarlandıktan sonra vefat etti. Ardından yaklaşık bir yıl sonra ve kitabın müsveddesini bitirmemden sadece birkaç hafta önce kız kardeşim Kerry, nispeten ani bir biçimde, kanserle olan iki yıllık mücadelesi sonucu öldü. Bu derin kayıplar bende günlük gürültüyü aşma ve hayatta en büyük önem taşıyan konulara yoğunlaşma ihtiyacını daha da güçlendirdi. Bu kitabın da hayatta en büyük önem taşıyan konulardan olmasını içtenlikle dilerim.

TEŞEKKÜRLER

Doğa Dostu Çocuk Nasıl Yetiştirilir? benim, benden önce gelenlerin sayısız içgörüsünü sentezleme ve üzerine yeni şeyler ekleme yönündeki çabamdır. Üzerimde en çok etkisi olanlar arasında Thomas Berry, Fritjof Capra, David Orr, David Suzuki ve Henry David Thoreau bulunuyor. Özellikle David Suzuki ve Richard Louv büyük ilham kaynaklarım oldular. Kanadalı muhteşem çevreci Suzuki, insanları doğayla bütünleştirmeyi her zaman savunan bilim insanı, hayatımda büyük bir akıl hocası olmuştur. Louv, hızla büyüyen çocuklar ve doğa hareketinin hayata geçirilmesinde yardımcı olmuş ve en güçlü sesi olmuş; aynı zamanda bu kitap için mülakat verme inceliğini de göstermiştir.

Yazım sürecinin öncesinde ve/veya sonrasında önemli bilgiler sunan şu kişilere minnettarım: Lise Aangeenbrug, Kenny Ballentine, Adam Bienenstock, Cindy Bowick, Michael Bucheneau, Susan Daggett, Sharon Danks, John Demboski, Chris Dorsey, John Gillette, David Hage, Mary Ellen Hannibal, Patricia Hasbach, Vali John Hickenlooper, Kirk Johnson, Michael Kaufman, Margaret Lamar, Stephen LeBlanc, Juan Martinez, Ian Miller, Rachel Neumann, Antonio Pares, Dale Penner, Laurette Rogers, Judy Scotchmoor, Dondre Smallwood, David Sobel, George Sparks, Mark Ste-

fanski, Jeff Su, Brian Swimme, Mary Evelyn Tucker, Nancy Walsh ve Tim Wohlgenant.

Kitabın bölümlerinde, kısımlarında veya tamamında önerilerini sunan cömert kişilere –dostlar, iş arkadaşlarım, bilim insanları, akademisyenler ve tabiat bağı üzerine çalışanlar– derinden şükran borçluyum: Michael Barton, James Bartram, Tim Beatley, Louise Chawla, Chip Colwell, Sharon Danks, Stacie Gilmore, Andréa Giron, Jose González, Alison Gopnik, Gregor Hagedorn, Peter Kahn, Richard Louv, Martin Ogle, Zach Pine, Dan Rademacher, Toni Simmons, Jeff Su, Doug Tallamy ve Jon Young.

Pek çok şeyin yanında tabiat bağı oluşturmakta toplumun önemini gerçekten anlamama yardımcı olan Jon Young ve tüm 2014 Akıl Hocalığı Sanatı çalışanları ve katılımcılarına ayrıca teşekkürler.

Zachary Shuster Harmsworth'ten edebiyat temsilcim Esmond Harmsworth'e ve Houghton Mifflin Harcourt'tan editörüm Lisa White'a, bu projeyi ustaca yönlendirdikleri için teşekkürler. Lisa'nın yazı üzerine çalışmaları, kitabın eskizini büyük ölçüde iyileştirdi. Bu kitabı özellikle, Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar* kitabı da dahil sayısız doğa kitaplarının yayınevi olan Houghton Mifflin Harcourt'la çıkarmaktan çok memnunum. Carson her ne kadar çocukların tabiatla bağ kurması hakkındaki "mucize kitabını" yazma şansı bulamamış olsa da bu kitabı onaylardı diye düşünmek isterim.

Tüm Muir Plajı etrafındaki Marin Headlands halkına –insanlar ve insan-dışı olanlar da dahil– insanlarla ve doğayla olan bağımlı son on yılın büyük çoğunluğunda geliştirmeme yardımcı oldukları için minnettarım. Bu kitapta sunulan pek çok fikir, o sahil tepelerinde yürürken ortaya çıktı ve gelişti.

Çocukluğumda Vancouver'ın batı tarafındaki doğa keşiflerimi paylaştıkları için Tim Moore ve Earl Howe'a içten teşekkürler.

Ailem –annem, babam ve kız kardeşlerim– çocukken bana doğa sevgisi aşılamaya yardımcı oldular. Christy, o erken yaşlarımda bana eşlik ettiğin için teşekkürler. Baba, bana doğada nasıl kendinden emin olacağımı öğrettin. Anne, sen benim güvenilir akıl hocamdın.

Yetişkin kızım Twan, bu kitabın yazım sürecinde ve öncesinde uzun yıllar benim yorulmak bilmez duygusal destek kaynağım oldu.

Küçük kızım Jade bana benim ona öğrettiğimden çok daha fazlasını öğretti. Beni daha derin tabiat bağı içerisine çeken ve bunun gibi projelere el atmama ilham veren Jade, gelecekte ışık veren bir ışık.

Son olarak, tüm zor zamanlarda kesintisiz desteğiyle beni taşıyan güzel eşim Toni Simmons için duyduğum minneti anlatmak için kelime bulmakta zorlanıyorum. Kaplan, senin desteğin olmadan bu kitap kesinlikle olamazdı.

Giriş

ÇİZME DOLUSU İRİBAŞ

Zor Zamanlarda Doğayı ve
Çocukluk Dönemini Gözden Geçirmek

"Dünyadaki önemli sorunlar, doğanın çalışma şekli ile insanların düşünme şekli arasındaki farkın sonuçlarıdır."

— Gregory Bateson

Vancouver, British Columbia'da herkesin bildiği gibi güneş ışığı ve bahar dönemi nadiren bir araya gelirler. Dört veya beş yaşlarımdayken bir gün annem beni evden birkaç blok ötedeki ormana götürdü. "Kurbağalı gölet" olarak bilinen yerin iribaşlarla dolu olduğunu duymuştu. Etrafa saçılan, okşayıcı güneş ışınları, o tarihi günü daha da güzelleştiriyordu.

En erken anılarımdan biri olan bu olay, bir orman patikasında kısa, özlü bir yürüyüşle başladı. Yoğun sıklıktaki ağaçlar nemliydi ve durmaksızın çiseleyen yağmur hâlâ yapraklarından damlıyordu. Gölete geldiğimizde tıpış tıpış suyun kenarına koştum ve çömelerek dikkatle baktım. Birkaç saniye içerisinde önümdeki hummalı siyah lekelerin her birinin ayrı birer yaşam formu olduğunu fark ettim. Ayağımdaki uzun siyah lastik çizmelerle suyun içine dikkatlice bir adım attığımda etrafım bu larva sürüsü tarafından sarıldı.

Aşağıya eğildim ve daha yakından bakabilmek için birkaç tanesini elime aldım. Çıkkık gözler, damla gibi bedenler ve uzun, kaygan, transparan kuyruklar parmaklarımdan kurtulmak için çılgınca çabalıyordu.

Büyülenmiş bir şekilde birkaç adım daha ileri, hatta daha da ileri giderken suyun aniden çizmelerimden birinin tepesinden içeri girmesiyle nefesim kesildi. (Yıllar sonra annem bana bu noktada itiraz etmeye giriştiğini ama etmezse daha iyi olacağını düşünerek vazgeçtiğini söyledi.) Bir anlık tereddütten sonra, iribaşların artık çorabımın etrafında zıpladığını hayal ederek, çamurun içine doğru bilinçli bir şekilde bir adım daha attım. İkinci çizme de su doldu.

Şimdi tam olarak içinde, bu gölet-evreni zilyonlarca müstakbel kurbağa ile paylaşıyordum. İstemsiz bir amfibi soykırımından kaçınırcasına dikkatlice adım atmaya devam ederek kendimi nihayet göletin ortasında bulduğumda, su seviyesi artık belime kadar ulaşmıştı. Kıvrılan iribaşları avuç avuç kaldırdıkça hayranlık hissi ve yüzümdeki gülümseme büyüyordu. O minyatür iribaş denizine dalmışken, belki de hayatımda ilk kez doğa ile bir olmanın derinliğini ve insanı kendinden geçiren hazzını hissettim.

1960'ların ve 70'lerin sonlarına kadar Vancouver'ın batı tarafındaki o ormana çoğunlukla arkadaşım Tim'le birlikte her fırsat bulduğumda kaçtım. Yerel ilkokulumuzun arkası bu ormana bakıyordu ve ileri görüşlü yöneticiler oyun alanlarından birinin hemen yanında, bir dizi çam, sedir ve Douglas köknar ağacının olduğu yerde, bir "Macera Oyun Parkı" kurmuşlardı. Teneffüs ve öğle tatillerinde, devrilmiş dev bir sedir ağacı kütüğünün mağara, kale ve uzay gemisi haline geldiği bu doğal harikalar diyarına koşardık.

Ergenliğimizde orman gezilerimiz katlanarak genişledikçe Üniversite Vakıf Topraklarının tüm 200 dönümünü de keşfettik. (Bizim için burası, sadece "ormanlık alandı.") Bu aşamada köpek dostlarımız bize katıldılar. Benim Rocky